

פרשת וישלח

חֲנָה מִלֵּאָהּ ה' סָבִיב לִירְאָיו וַיַּחֲלֹצֵם (תהלים לד ח):

דוד המלך ע"ה הודיענו בזה שהצלת הצדיקים מהמקרים הרעים היא צריכה אל ההשגחה, ולא כהצלת שאר האדם שנצולים מפאת המזל ומפאת הטבע, כי פעולות המזל פְּלִים על ידי עזר הטבע, וכאומרם בגמרא (שבת נג) אדם אית ליה מזלא. אכן הצדיקים השלמים שכל פניותיהם לשלמות הנפש, ולא ישתדלו בהכנות טבעיות, לפי הטבע ישיגם כל רע בר מינן. ולזה צריכים אל ההשגחה יותר מכל ההמון, הבינוניים עם הרשעים, ואף גם מכל הגוים הערלים - ש[גם] בלא סבוב [ספָה] מהמלאכים הם בקו ההצלחה. ואין זה אלא מה שנתבאר, שהצדיקים - לפי צדקתם - צריכים אל ההשגחה. והוא שאמר הכתוב (תהלים לד כ) **רבות רעות צדיק ומכַלם יצִילֵנו ה'.** והוא, דלכאורה תמוה, למה לצדיק דוקא ירבו אליו הרעות. אכן, הוא הדבר אשר כתבנו, כי הצדיק - מצד שהוא צדיק - לא יפנה לעניני העולם, [ועל כן] ירבו רעותיו, אך מְפָלֵם יצִילֵנו ה'.

ועוד יש לפרש [רבות רעות צדיק], כי על כל פנים לפי המעלה שנבדלו בה ישראל מכל האמות, גם כן נבדלו מהם בצרות ומקרי הזמן, כי ישראל - לפי מה שנצטוו

בתורה - יש להם צרות אחרות, וכאומרם בגמרא (שבת פו) "ישראל דדאגי במצות - חביל גופייהו". וביאור הענין: הרי שנצטוו ישראל במצות שבת, יצאה דְּלָקָה - ישרף כל הבית, ומשכחת לה סחורות שוים אֶלֶף [זהובים] ויותר, ילכו לאָפוד. וכיוצא אין מספר מהצרות שמתגלגלים מכח המצות, וכאותה שאמרו (יבמות קיא) "דִּי בעיא מינטר ליבם קמן תליסר שני". מצות נדה: אם היתה נדה וזבה ובלא עת נדתה, ועיניו רואות ולא יוכל ליגע, ואם יגע - בכרת. במאכלות: תבשיל מבֶּשֶׂם לפניו - נפל בו התיכת אָסור, [או] שגג ולא מלח הבשר - כל התבשיל אסור. מִרְפּוֹת וכו'. באופן שמלבד הצרות והרעות שמצד טבע העולם, עוד יש להם צרות כפְּלִים מצד התורה, וכל שיהיה צדיק וחסיד - יגדלו רעותיו לפי החומרות שיחמיר עליו יותר מההמון. והוא אומר (קהלת א יח) **ויִסִּיף דעת יוֹסִיף מכאוב.** לזה אמר רבות רעות צדיק ומְפָלֵם יצִילֵנו ה'.

והוא אומר (תהלים צד יב) **אשרי הגבר אשר תימָרְנוּ יָהּ,** ויהיו היסורין מכח התורה, [וזהו ומתורתך תִּלְמָדנו], שבוה יהיה בהם

שני קבולי שכר: על היסורין ועל קיום עול התורה.

ולזה אמר אחריו (תהלים לד כא) **שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה**, כי יעלה על הדעת כי שמירת ההשגחה תהיה לכללות גופו לשמור נפשו, כי (כלומר: מה שאין כן) שמירת הטבע מְכַנֶּנֶת יותר (לכל פרטיו), לזה אמר **"שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה"**, כי כל כך דבוקה בהם ההשגחה עד שבכל פרטיהם לא יזוקו:

ובזה פירש מהראנ"ח ז"ל פסוק הנאמר בברכות (דברים כב) **ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך**, שהשגה נאמרת על הבורח, עין שם (דף צו ע"ג). וכבר פירשנו גם אנו פירוש נכון בסדר 'כי תבא' עין שם. באופן שהצדיק - לפי הנהגתו ומיעוטו בחריצות ההצלחות הגופניות - יתְחַיֵּב לו רְעוּת²⁶⁵, וה' יצילנו מִכָּלם. ולכך תקנו אנשי כנסת הגדולה כמה תפלות על כל פרט (לצורך הצדיקים), מה שלא ישתדלו בהם הכסילים, והמה - [הכסילים] - בטוב יותר.

ועם זה יובן נוסח עַל הנסים שֶׁל חנוכה: **מסרת גבורים ביד חלשים, ורשעים ביד צדיקים, שלכאורה קשה**, שהנראה מענין ההודאה שרוצה לומר כי עשה [השי"ת] דבר חוץ מן הטבע, באומרו [בסמיכות זה לזה] **גבורים ביד חלשים, ורשעים ביד צדיקים**. [וקשה, דאדרבה כך צריך להיות

בטבע, שהצדיקים - מצד צדקתם - יגברו על הרשעים, ואין כאן נס]. **ועם מה שכתבנו אתי שפיר**, כי גם זה [יחשב] לטבע - שהצדיקים יפלו ביד הרשעים, כי אלו מְלַמְּדֵי מלחמה, וכל פנותם לעניני העולם, וכל הפרוץ יותר [ברשעות] - יתחזק בעניני העולם [הזה]. ולזה סיים גם כן **וממאים ביד מהורים, וזדים ביד עוסקי תורתך** המתשת כחם. ועל כל זה ראוי להודות ולשבח:

והוא שאמר **הנה מלאך ה' סביב ליראייו ויחלצם**. ולחבין הכפל, וגם לְיִשֵּׁב מה שקשה [ש]מאחר שחונה סביבם - אם כן לא ישיגם רע, ולמה יצטרכו לחלצם, נקדים לפרש פסוקים שלפניו:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשוהו וילך (תהלים לד א), זה המזמור אֶמְרוּ דוד המלך ע"ה בעת הצילו האל מיד אבימלך בתחבולה שעשה, כמו שנאמר (ש"א כא יד) **"וַיִּשְׁנֶנּוּ אֶת טַעְמוֹ בְּעֵינֵיהֶם וַיִּתְּהַלֵּל בִּידָם וַיִּתְּנוּ עַל דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר וַיּוֹרֵד רִירוֹ אֶל זִקְנֹוֹ"**, וגירשוהו ולא הרגישו [בתחבולתו]. ואמנם הוצרך לומר לנו [ש]סבת אמירת זה [המזמור] הוא **בשנותו את טעמו וגו'**, להודיענו שאף שישתדל האדם בדבר-מה ויראה גלוי שהשתדלותו ותחבולה שעשה הצילוהו, אף על פי כן לא יִמְנַע מִתֵּת שִׁבְחָה ותהלה לְבוֹרֵא כל הסבות ברוך הוא, כי הוא התחלת כל הסבות וגמר כל הסבות: התחלת

אין יראים לשקר בפניו, ולכן לא הוי מלתא דעבידא לאיגלווי.

265. עיין מ"ש ספר התרומות (שער לג ח"ג אות ב) שכתב דצורבא מרבנן, כיון דלאו דרכו למידק,

כל הסבות - כי הוא הנותן בלב כל חכם להתעולל עלילות, וגם גמר כל הסבות - שאף שיש סבה, לא תספיק אם לא על ידי שהוא [יתעלה] גומר הענין על ידי הסבה.

ולזה דוד המלך ע"ה - אף שנצול על ידי תחבולה - הודה לאל מפאת שני הדברים שזכרנו. ולזה אמר: א' בשנותו את מעמו, לומר כי הוא יתעלה נתן בלבי לעשות תחבולה זו. ועוד ויגרשהו ויילך, שאף שהיתה התחבולה - לא היתה מספקת, כי אולי ירגישו שהיא תחבולה, ובפרט אחרי שומעם גבורתו, וגם [שהרי] בבואו היה בר דעת, ואיך כרגע נהפך לבו בקרבו. וגם מן הספק היה להם להורגו, ומה [נזק] יהיה [להם] מהריגתו. וה' יתעלה התחיל הסבה וגמר אותה. באופן שהודיענו בכתוב הזה מוסר נפלא, שלא יקצר האדם בהודאת ה' על כל טוב שיקרה לו, ואף אם הוא על ידי סבה:

ואמר **אברכה את ה' בכל עת, תמיד תהלתו בפי** (שם שם ב), לומר כמו שנתבאר שעל כל דבר יצטרך הודאה אף שיש סבה טבעית, ולא [רק] על גם [היוצא מן ההיקש, שאילולי-כן היתה ההודאה לעתים רחוקות. אך האמת הוא שאף הטובה וההצלחה שתהיה על ידי סבה, יצטרך להודות לו יתעלה. ולזה **אברכה את ה' בכל עת, תמיד תהלתו בפי**, והכפל רמז למאמר רז"ל (ברכות מ:) כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. באופן שכאשר יברכהו יתעלה, יזכיר תהלתו שהוא מלך. ולזה אמר **אברכה את ה' בכל עת** - הרי ברכה בשם, תמיד תהלתו בפי - היא 'מלכות':

בה' תתהלל נפשי, ישמעו עננים וישמחו (שם שם ג). יאמר שעל ידי שאהלל לאל, על ידי כן תתהלל נפשי. כי הרי זה כאדם שפל ונקלה אשר יגיעהו טוב מאת המלך, ויהיה משבח למלך בכל עבר ובכל פנה, הנה עם נפשו עושה טוב יותר ממה שעשה עם המלך, כי ישיגהו מהכבוד בדבריו-אלו, שהשגיח המלך על שפל כמותו. הוא שאמר: הנה התהלה שאהלל לאל - אֵלֵי היא. וזהו **בה' - תתהלל נפשי**, כי כשאזכיר תהלות ה' תתהלל נפשי ותתפאר בזה, וישמעו עננים וישמחו, כי יאמרו **ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ**, ואם לא השגנו מהכבוד בעולם הזה - הנה חלקנו אצל ה'. וכאומרם במשל הדיוט: כל איש נעלב אומר "תהלה לאל כי לא נעלם מה' דבר".

גדלו לה' אתי, ונרוממה שמו יחדיו (שם שם ד). יאמר שאף שהנם הזה לא נעשה אלא עמי, מכל מקום כל השומע יגדלהו אתי, כי כל השומע ישמח בזה, כי גם אליו ימיב, שכולנו חסרים וצריכים אליו. ואחר שהשגיח עלי - כן ישגיח גם עליו, וכמו שאמר בפסוק הקודם "ישמעו עננים וישמחו". ואמר **ונרוממה שמו יחדיו** כי גם אם מצד זה - אחיה אני עקר בהודאה והם 'אתי' מפלים לי, מצד אחר - אני והם כאחד צריכים להודות, וזה [מפני] שה' יתעלה - טובותיו תדירים בלי הפסק אפילו רגע אחד לכל אשר נשמת רוח חיים באפיו, וכמאמר רבותינו ז"ל (ויק"ר פר' כה) על פסוק "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" ר' לוי אומר, כל מה שהבריות מגדלין במצות

ובמעשים טובים בעולם הזה, דיין שהקב"ה מזריח להם השמש. ואף - לפעמים - יגדל חסדו עם הצריך אליו וראוי אליו, לעשות עמו חסד שיתייחד בו הוא לבדו.

ובנגד שני חסדים אלו אמר דוד המלך ע"ה גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו, שבהתייחד אדם אחד בחסד אחד, כל העולם יגדלוהו בשומעם, ועוד ירוממוהו על החסד התדירי המשתף, ועליו אמר 'נרוממה שמו יחדיו', שפֶלֶם שוים בו. ובוה מיושב שתחלה אמר אתי, ואחר כך אמר יחדיו והם קצת מנגדים זה לזה כפי דקדוק הלשון, ועם מה שפירשנו ניהא:

דרשתי את ה' וענני (שם שם ה'). הָעִיר על דבר גדול, והוא שרמזו חז"ל בגמין פרק א' (3) **שֶׁלַח לִיה מֶר עֹקְבָא לְרִי אֱלֵעֶזֶר: בְּנֵי אָדָם הַעֹמְדִים עָלָיו וּבִידֵי לְמוֹסְרָם לְמַלְכוּת, מִהוּ? אָמַר לוֹ: דּוֹם לֹהִי וְהַתְּחַלֵּל לוֹ, הַשֶּׁכֶם וְהַעֲרֵב עֲלֵיהֶם לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְהֵם כְּלִים מֵאֲלֵיהֶם.** עכ"ל. יאמר כי לא יצטרך האדם בעת צר לו להתפלל, אך יתמיד בעבודתו יתברך וכל אויביו יפלו תחתיו, יען כי אין התפלה [והבקשה] מהאל כאשר יבקש האדם מחברו, שעל ידי פיוס יתהפך מרוגז אל רצון, שכל זה אין שייך בו יתעלה כלל, אך על ידי התפלה יתפעל המקבל וימשיך אליו ההשגחה הפרטית, ובהמשיך אליו ההשגחה האמתית - לא יחסר ממנו כל טוב. והמשכת

ההשגחה - כך היא על ידי המעשים כמו על ידי התפלה.

ומה שנתייחדה התפלה לצדיקים, יען שכך מנהג האדם - בעת יחסר לו - לבקש מחברו, הניחו המנהג גם כן עם האל ברוך הוא, לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע²⁶⁶. ועוד, שיותר יתפלל האדם בעת צר לו, ויתפלל לאל ממרירות נפשו ורוחו על הדבר, כשיזכור בפיו מה שחסר לו ויבקש עליו, יותר יקנה בנפשו קנין שכלי ממה שכאשר יצר לו - יהיה עושה מצוה מחמצות.

וזה ענין מאמר רבותינו ז"ל (ברכות לב): אמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים ממה רבנו עליו השלום, ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה, שנאמר אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, וסמך ליה עלה ראש הפסגה. עד כאן לשונו. [ופירש רש"י, בדבר תפלה זו - נתרציתי להראותך אותה]. ויש לדקדק בו - וכבר דקדקו הראשונים - דאם תפלה זו היא מבעל מעשים טובים - פשיטא ששנים טובים מן האחד, ואם אינו בעל מעשים טובים - אין תפלתו מקבלת גם כי ירבה כחול-ימים תפלות. ותו, הראיה דמייתי מ"עלה ראש הפסגה" [קשה לכאורה], שאין זה [הגורם] לעליה, שהרי [כבר] בפרשת

266. ויהיה לפי זה פירוש 'דרשתי את ה' וענני', מלשון 'בית המדרש' וכמ"ש השכם והערב וכו', לומר שגם על ידי למוד התורה (או מעשים טובים)

שהם בגדר דרישת ה', ישיג טובת השגחתו יתברך כמו על ידי התפלה.

פנחס כתיב (במדבר כו יב) "ויאמר ה' אל משה
עלה אל הר העברים וגו'.

ועם מה שכתבנו מבואר הדבר, כי **יעלה**
על הדעת כי כך-לו המצטרך לדבר-מה
ועושה מצוה מהמצות, כמצטרך לדבר-מה
ומתפלל לאל, שכשם שהתפלל ממשכת
הדבוק האלהי - כן המצוה, כי לא-איש אל
ויתנחם על ידי תפלה ובקשה כמו שנתבאר,
שסגלת כלם להמשיך ההשגחה, לזה הוזקק
להודיענו כי מי שהוא תמיד עוסק במצות
ונצרך לדבר-מה, יותר טוב לו להתפלל -
מלעשות מעשים טובים במקום שיתפלל,
שהרי משה רבנו עליו השלום בכל שעה
ושעה עוסק במצות, ואין רגע בלא מעשים
טובים, 'ללמוד וללמד', ואף על פי כן לא
נענה אלא בתפלה, שנאמר **אל תוסף דבר**
אלי עוד בדבר הזה, שרבותינו ז"ל דקדקו
שהוא יתר, ושתיקתו יתעלה ואמירתו 'עלה
ראש הפסגה וגו' כי לא תעבור את הירדן
הזה' וגו' - תספיק והותר, אלא למידק: **בדבר**
הזה שהוא לעבור [לארץ ישראל] - **אל**
תוסף דבר וגו', אך **עלה ראש הפסגה וגו'**,
ובזה תוחיל ממש ותועיל תפילתך. וכפי זה,
נצטרך לומר שהכתוב שבפרשת פנחס הוא
אחר התפלה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

והתוספות כתבו שם דבור קטן קשה
ההכנה. וזה לשונם: **גדולה תפלה ממעשים**
טובים בלא תפלה, שהרי משה רבנו עליו
השלום אף על פי שהיו בידו מעשים טובים,
הוצרך לתפלה. ודבריהם קשים: מה בא
ללמדנו, פשיטא דמעשים טובים בלא תפלה
קאמר, דאי לאו הכי - פשיטא דטובים השנים.

ונראה שהתוספות באו לשלול שלא לפרש
דר' אלעזר מיירי באדם שיש בידו מעשים
טובים והתפלל ונענה, ואומר ר' אלעזר
דהתפלה גרמה לו יותר ליענות ממה שגרמו
המעשים טובים, [זה אינו], שאם כן פגנת ר'
אלעזר - קשה, מאי ראייה מייתי ממשה רבנו
עליו השלום, דילמא הא והא גרמו, ושקולים
הם ויבואו כאחד. לזה פירשו דהפגנה [של
ר' אלעזר] היא, ממעשים טובים לחוד בלא
תפלה, שהתפלה באדם בעל מעשים טובים
תועיל [לו יותר] משאם יוסיף מעשים טובים
על מעשיו.

ולזה פירשו [התוספות] הראיה ממשה
רבנו עליו השלום, [שאע"פ שהיו בידו
מעשים טובים הוצרך לתפלה], ולכאורה
לא הוסיפו כלום, אלא שרוצים לומר דכפי
זה אתיא הראיה שפיר ממשה רבנו ע"ה,
ולא כנראה משמחיות הגמרא, דלכאורה
אין ממנה ראייה גם כן, דאימא: משה רבנו
עליו השלום, אין הכי נמי אם עשה מעשים
טובים במקום התפלה היו מועילים. אלא [על
כרחק] סיגנון הראיה [של התוספות הוא],
שמשה רבנו עליו השלום היו בידו מעשים
טובים בעת חשקו וחפצו לילך לארץ ישראל
ולא הועילו לו, וכשהתפלל נענה, אלמא
שהתפלה יותר ממעשים טובים. וכפי זה גם
דברי הגמרא "שאין לך גדול במעשים טובים
יותר ממשה רבנו" כן הם, רוצה לומר: שאין
לומר דמשה רבינו ע"ה היה צריך לתוספת
מעשים טובים ובמקומם באה התפלה,
שהרי אין גדול ממנו במעשים טובים, [וכבר
היה בידו מה שיספיק מהם לשתענה בקשתו]

ליכנסם לארץ] ו[ואעפ"כ] הוצרך לתפלה. ובאו דברי הגמרא והתוספות על נכון²⁶⁷:

מבואר מכל זה שהדבוק האלהי הוא הגורם לאדם ליענות על ידי תפלה. ולפעמים, במעשים טובים לחוד - כשיהיו גדולים - לא יצטרך לתפלה. והוא שייקד הנביא (ישעיה סה כד) והיה **טרם יקראו ואני אענה, עוד הם מדברים ואני אשמע**, שהפונה בו לדעת: **עוד הם מדברים ומכנינים עצמם לקרוא, אני אשמע ואענם**. ולכאורה קשה רישא לסיפא, וכפי זה לא קשיא, דהדבור הוא: לדבר בעסק התפלה²⁶⁸. ולזה אמר **דרשתי את ה'**, יאמר כשדרשתי את ה' ועבודתו - אף בלא תפלה - **וענני, ומכל מגורתי הצילני**²⁶⁹.

ובדרך דרש אומר [הקדים] מאמר רו"ל (ספר היכלות לר' ישמעאל הובאו דבריו בספר תורת העולה למור"ם ח"ב פ"ב דף ל"ט ע"ב) **כל היודע שיעור קומה מובטח שהוא בן העולם הבא ואין תפלתו חוזרת ריקם**. והוא שאמר **אשגבהו** - שיוכה לעולם הבא שהוא המושגב

העיקרי מכל רע, **כי ידע שמי** - [הוא שיעור קומה]. ועוד בעולם הזה - **יקראני ואענהו** כמו שפירש בספר **שערי אורה**. ולזה אמר **דרשתי את ה'** - [שמו יתעלה] ממש, לדרוש ולתור בנסתרות ובשיעור קומה - **וענני, ומכל מגורתי הצילני**:

הביטו אליו ונהרו, ופניהם אל יחפרו (שם שם ו). אמרו רבותינו ז"ל (ביצה לב) כל המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו. [ואמרו עוד (ברכות ו) כיון שנצטרך אדם לבריות, פניו משתנות ככרום] דהיינו אזיל סומקא ואתי חיורא, וכאלו נדון באש ובמים. ואמרו (ירושלמי ערלה פ"א ח"ג) מאן דאכיל דלאו דיליה, בהיל²⁷⁰ לאסתכולי באפיה, עשו משל [בזה לנטיעה, שאם הופכת פניה מכנגד האב (היינו העץ שממנו נלקחה הנטיעה וננטעה), אות הוא שיונקת ממנו ועל כן פושה היא להסתכל בו, ונפקא מנה למנין שני ערלה. לזה בא דוד המלך ע"ה] לומר שכל זה אינו בהקב"ה יתברך שמו, כי המקבלים מאתו **הביטו אליו**

²⁶⁹. קיצורו של דבר, דרשתי את ה' וענני בא להודיענו: א. כי מי שהוא תמיד עוסק במצות ונצרך לדבר-מה, יותר טוב לו להתפלל - מלעשות מעשים טובים במקום שיתפלל. ב. שיותר ראוי שיתפלל האדם בעת צר לו, ויתפלל לאל ממרירות נפשו ורוחו על הדבר, שכאשר יזכיר בפיו מה שחסר לו ויבקש עליו, יותר יקנה בנפשו קנין שכלי ממה ש - כאשר יצר לו - יהיה עושה מצוה מהמצות. ג. שלפעמים, במעשים טובים לחוד - כשיהיו גדולים - לא יצטרך לתפלה, כלשון הגהמ"ח ולח"ה.

²⁷⁰. נוסח אחר: בהית.

²⁶⁷. ועיין בשו"ת מהרשד"ם (האו"ח סי' ל) - ציין אליו בגליון הש"ס - שכתב ג"כ ככל הנ"ל, ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. ומ"ש מהרשד"ם שהתוס' לא גרסי "ותר", הנה גם רבנו אב"ז הגהמ"ח ולח"ה נראה דלא גרס לה בדברי התוס'.

²⁶⁸. ויהיה שיעור הפסוק כך: והיה **טרם יקראו ואני אענה** - בזמן שיש בידם מעשים טובים גדולים. עוד הם מדברים ואני אשמע - הוא דיבור שיש בו דיבוק אלהי בעסק התפלה, וכאותה ששנינו (ברכות פ"ה מ"א) חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם התפילה וכו', ואינו התפילה עצמה.

ולא נבחרו מפניו מלחסתכל בו, ועוד ונהרו - לא הליכנו פניהם, אדרבה 'ונהרו'. ופניהם לא יחפרו כמנהג בשר ודם שחרפתם מְרָפָה, אך ופניהם אֵל יחפרו:

וענין זה נראה שנרמז במסכת ברכות (מח.), **אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבא, אמר להו רבא: למי מברכין? אמרי ליה לרחמנא. ורחמנא היבא יתיב? רבא אחוי לשמי טללא, אביי נפיק לברא ואחוי כלפי שמיא. אמר להו רבא: תרוויכו רבנן הויתו וכו'.** וכבר הביא מהראנ"ח ז"ל מאמר זה בסדר אחרי מות וכתב וזה לשונו: נראה לכאורה שהוא דבר זר, לא תתייחס סברא זו לאחד מילדי העברים המגדלים על דעות אמתיות וכו' שיחשוב בזה שהוא יתיב בשמי טללא וכל שכן שישב על זה וכו', ואם כן מאי רבותיהו במה שאמרו דמברכין לרחמנא שיאמר להם תרוויכו רבנן הויתו, והיאך יעלה על דעת רבא לומר "ורחמנא יתיב בשמי טללא". עד כאן דבריו.

והרב ז"ל, להניחו שאביי ורבא עליהם השלום - כאשר הם אצלנו היום הזה - כן היו מבטן ומלידה ומהריון, וקשה בעיניו לייחס להם מיעוט הדעת אף בימי קטנותם, פירש במחלוקתם - שנחלקו במחלוקת לא ידעתי מקומה, והוא ז"ל כתבה בשם המפרשים, והיא: שאף האומר "יש מזל" לא יחלוק שהוא יתברך יצו את הברכה בנוה הצדיקים, שאינו חולק על יעודי התורה, אבל מחלוקתם היא, שהאומר "יש מזל" יסבור שהוא יתברך

ישגיח על הצדיק באופן שיניח המזל עומד במקומו, לא יסדד אותו, אבל ישגיח על הצדיק לתת לו אופן ודרך יצא מתחת המזל, והוראת המזל תעמוד במקומה. והאומר "אין מזל" יסבור שהוא יתברך בכחו הגדול משדד המזל ומבטלו וכו'. עד כאן דבריו ז"ל:

והמה דברים מוכחשים מן הגמרא ומן הסברא: מן הגמרא - דלפי דבריו ז"ל לא הנחת שום ראיה מאותם ראיות שמביא בגמרא דשבת (קנו). להכריע כמאן דאמר "אין מזל לישראל", מברתיה דר' עקיבא, ומרב נחמן, ומשמואל ואבלט, שממה שנצולו נגד המזל - הכריע (הש"ס) כמאן דאמר "אין מזל", ולפירוש הרב ז"ל אין שום ראיה. גם מן הסברא - הם דברים תמוהים מאד, לשנות הוא יתברך בריאת המזלות ולברוא עולם חדש בשביל אדם אחד, וגם עקר המקרים נמשכים אחר שעת הלידה, ומה יועיל בשנות אותם, ובודאי דכל שדוד המזל אינו בפועל במזלות, רק לעשות דבר נגד המזל.

וזה ענין אומרים (שבת שם) **[אמר לו הקב"ה לאברהם צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל. מאי דעתך, דקאי צדק במערב? מהדרנא ומוקמינא ליה] במזרח! וכו'.** ע"כ. ולקוצר דעתי אי אפשר לומר כן שיתבטל המזל ממקומו, [אלא פִּנְת הגמרא שישגיח ה' על אברהם להוציאו מתחת המזל]. והקושיא שדחקה למפרשים מיעודי התורה, כבר התעסקו בַּהֲתָרָה²⁷¹ קמאי

דקמאי, התום' והרשב"א, כמו שהעתיקנו בדרוש ח' ממאמר חסד ואמת בחלק ב' יעין שם. וגם הרב [מהראנ"ח] ז"ל הביא זה בסדר אמור, עין עליו.

וגם לכשנניח שיש בזה מחלוקת, עדין לא הגיעו אביי ורבא לזה, ועדין היה רבם מספק בהם שמא עדין לא ידעו למי מברכין. אבל העקר בזה, דלפי הפשט אין קושיא על רבא ממאי דאחוי לשמי מללא, שלא היתה פונתו אלא על השמים, ורוצה לומר שהוא למעלה ממנו ולא טרח להורות לשמים, דהצד השוה - שהוא למעלה, דגם בשמים איננו [מקומן] יתעלה, כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו" (דברי הימים-ב ב ה):

אבל אם נרצה לעשות בדבריהם קצת חורפא לפי קטנותם, נאמר שהשנוי שבא בדבריהם - עם שכלם פונתם לשמים - הוא: שרבא דאחוי לשמי מללא - הורה בזה כי הוא יתעלה נסתר מאד, ואין לייחס לו מקום רק לומר שהוא גבוה, וכמאמר הכתוב (קהלת ה ו) "כי גבוה מעל גבוה שומר" וכו'. ואביי דנפק ואחוי כלפי שמיא - הורה בזה כי עם היותו הוא יתברך נסתר מצד מהותו, הוא נגלה מצד פעולותיו, כמה דאת אמר (תהלים יט ב) "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך" וגו', ולזה אחוי לשמי רקיעא לומר כי לא ידענו היכן יתיב, אך מצד השמים נודע לנו. ועוד יש לפרש ששניהם פנו שהוא יתברך הסתיר פניו ממנו מיום שחרב בית המקדש, ורבא רמז ההסתרה בשמי מללא לומר שעונותינו הבדילו בינינו לכינו, ואביי עשה אופן אחר שהוא יתברך סלק שכינתו

בשמים ממעל, ולזה אמר להם תרוויכו רבנן הויתו.

ועוד יש לפרש שרבא עשה אופן כנהוג בבני אדם דמאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה, ולזה אחוי לשמי קורה. ואביי נתחכם ויצא חוץ לבית, לומר: שלא כמנהג בני אדם ננהוג בו יתברך, כי אף שלא זכינו לאכול משלנו בכח מעשינו כי אם בחסדו הגדול - לא נפחל מלהסתכל בו יתברך. ולזה נפיק ואחוי לשמי רקיעא, לומר 'כי לא נבוש' וכו', כי מרוב שפעו וחסדו הגדול כי לא יחסר לו מאומה - לא שייך בו מנהג בשר ודם שכל אשר ילקח ממנו - מתחסר לו, לא כן כביכול ברוך הוא. ועוד כי אנחנו פבנים אליו אחר שבראנו, וכאשר לא יבוש הבן הקטן אצל אביו. והוא שאמרנו בפירוש הכתוב הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו, וכמו שנתבאר לעיל:

ועוד יש לפרש הביטו אליו, יאמר כי לא כל הצועק אליו יתברך יענה, אך הביטו אליו וכל פנותיהם אליו, על דרך שאמרו חז"ל (רי"ה כט) "והביט אל נחש הנחושת וחי, וכי נחש ממית או נחש מחיה? אלא בזמן שישאל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים - היו מתגברין" וכו'. כן יתפרש הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו, שלא ישובו ריקם ויבושו בחזרתם ריקם.

ונמשך אחריו (פס' ו) זה עני קרא וזה שמע, יאמר, זה העני - שהוא מזה הסוג

שהוא מביט אל ה' יתעלה - קרא והי שמע, ומכל צרותיו הושיעו:

חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. הוא שאמרנו, כי הצדיקים - להיותם מתעצלים בהכנות טבעיות - מעתדים לכל רע, וה' יתברך שולח ממשרתיו להצילם מכל רע. והכפל, להורות ההצלה משני מיני פגעים רעים: א' מפגעי הזמן מצד הרוחות רעות ועפוש אויר שמילד חולאים ומיתות בר מינן שלא בזמנם, ועוד ויחלצם - ממזיקים גשמיים.

הוא ענין שאמר בתחלת פרשתנו זו:

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לִפְנֵי אֱלֹהֵי עֲשׂוֹ
אָחִיו אֲרָצָה שְׁעִיר אֲדָוָה (לכד). וקודם
נבאר פסוקים שלמעלה ממנו. אמר יַעֲקֹב
הַלֵּךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאָכֵי אֱלֹהִים.
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כֹּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים
זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנֵי (לכ
ב ג). ויש להבין אומרו 'מחנה אלהים זה'
שהיא יתרה, דפשימא. גם אומרו 'כאשר
ראם' יתרה. גם אומרו 'לדרכו' יתרה. גם
אומרו 'מחנים' ואינו כי אם אחד. גם אומרו
'וישלח יעקב מלאכים לפניו', שתיבת 'לפניו'
יתרה ותפלה. וכבר פירש"י והמפרשים מה
שפירשו:

אמנם לפי דרכנו יאמר, שהנה יעקב
אבינו ידע שהצדיקים - סובבים אותם
מלאכי ה' לשומרם, וכמו שנאמר "חונה

מלאך ה' סביב ליראיו", והן הן המלאכים
הנעשים ממעשיו של אדם, כדתנן (אבות ד' יא)
העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד.
ועל זה התקינו לומר "התכבדו מכבדים"
כנזכר בגמרא (ברכות ס). וכשראה יעקב
אבינו ככל מלאכים אחרים נפרים לעין, ידע
כי הוא מחנה נוסף על המלאכים הסובבים
אותו, [ו]תמה [שהם] שלא כמנהג המלאכים
הנהוגים²⁷² שאינם נראים.

וזהו כאשר רָאָם דייקא, אז אמר מחנה
אלהים זה - בתורת מתנה מאת האלהים,
ואיננו מחנה בני אדם שנעשה ממעשה ידי
הצדיקים. ולזה ויקרא שם המקום ההוא
מחנים - שני המחנות: המחנה הנסתר
והמחנה הנגלה. ואז ידע יעקב שלצורך
[שליחתם לעשו] באו, וישלח יעקב מלאכים
לפניו מאותם שהם לפניו נראים, ולא מאותם
שאינם נראים. גם יאמר לפניו, שהמלאכים
הנהוגים - הם סובבים אותו, כמו שנאמר
"סביב ליראיו", והבאים כעת - הם לפניו
לפנות לו דרך, ומאותם [המלאכים] שלח:

והוא אומרו (דה"א יב יט) ודוּחַ לְבִשָּׁה אֶת
עַמְשִׁי רֹאשׁ הַשְּׁלִישִׁים לָךְ דּוֹד וְעַמְךָ בֶּן
יִשִּׁי שְׁלֹמֹם שְׁלֹמֹם לָךְ וּשְׁלֹמֹם לְעֹזֶרֶךְ. והוא
כפול [דוד חיינו בן ישי]. גם אומרו 'שלום
שלום לך', כפול. ולפי פשוטו נראה שדוד
המלך ע"ה אמר בהיותו בורח מפני שאול
ובאו אליו מבנימין ויהודה, וחשש שמא באו
אליו ברמאות, ואמר להם (שם פסוק יח) "אם

עצמם - יִרְאוּ להם מלאכים, אבל בהיותם עוסקים בצרכיהם - רחוק הוא [שִׁירְאוּ להם], אמר מעלת יעקב אבינו: הֲלֹךְ לְדַרְכוֹ - ועם זה ויפגעו בו [מלאכי אֱלֹהִים]. ולזה ויאמר יעקב כאשר ראה וגו'.

ואך עוד נשאר לדקדק בפסוקים הבאים, אַרְבָּעָה שְׁעִיר שְׁדֵה אָדָם. וַיֵּצֵא אֹתָם לְאֹמֶר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֹדְנִי לַעֲשׂוֹ כֹה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב עִם לִבְנֵי גֵרְתִּי וְאַחֲרַי עַד עֵתָהּ. וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֲשֻׁלָּחָה לְהַגִּיד לְאֹדְנִי לְמִצְאָה חֵן בְּעֵינֶיךָ (לכ ד-ו), א' אומרו ארצה שעיר שדה אדום, שעל כל פנים כבר ידע יעקב שעשו יצא לקראתו, שעל כן הוצרך לכל הדורות, ולמה שלח לארץ שעיר שדה אדום אחר שכבר יצא עשו משם. גם אומרו לאדוני לעשו ולא אמר לאדוני עשו. וגם יש לתמוה למה קרא לו בשם 'אדנות' אחר שאין זה הלשון מגיע אליו. גם אומרו עם לבן גרתי שאין לו מקום, ומה יתן ומה יוסיף אמירה זו. גם אומרו וְאַחֲרַי עַד עֵתָהּ שאין לו שחר. גם ויהי לי שור וחמור וגו' אין לו מקום. גם אומרו וְאֲשֻׁלָּחָה לְהַגִּיד לְאֹדְנִי לְמִצְאָה חֵן בְּעֵינֶיךָ שאין לו מקום, איך על ידי אמירות אלו ימצא חן בעיניו. ודברי רש"י ורז"ל ידועים:

אמנם נראה שיעקב אבינו ע"ה נתחכם, שהנה הרוצה לבקש שלום אויבו הגובר עליו, ואויבו יושב לבטח ולא נתעורר לבוא אליו, יותר יתקבל לפני האויב מאשר לא בקש שלומו כי אם בעת שומעו שהוא בא אליו, כי אז ידע שלא מאהבה עשה זה, רק

לשלום באתם אלי לעזרני - יהיה לי עליכם לבב ליחד, ואם לרמותני וגו' - ירא אלהים ויובח, והשיבו עמשה "לך דוד ועמך בן ישי". ויש לפרש שרצה לומר שבאנו אליך הן מצד מעשיך הטובים, הן מצד מעשה אביך ישי, כמו שאמרו רז"ל (שבת נה:) שמת בעמיו של נחש. ושנו לשונם לרמוז לו כי: "הן אמת שבאנו אליך, ולך עבדים אנחנו, אך לא תנהיג מנהג המלכים", וכמו שהוכיח ה' ליהושע ואמר לו: "קום לך, אתה הוא שעומד במקומך ומשלח את בני למלחמה?" (עין פרש"י בדברים ג כח).

לזה אמר (לך דוד) ועמך בן ישי שלא תפרד ממנו - רק ועמך, לפי שאתה [בן] ישי וזכותך גדול, יען כי בשלומך יהיה לנו שלום. וזהו שלום שלום לך, ועל ידי בן שלום לעוזרך, כי אתה מוצלח שעזרך אלהיך בכמה מקומות. ועל כן כפל השלום, כי המלך צריך שלום כפול, למה שנוגע לעצמו ולמה שנוגע לצבא ההולך עמו, ועל זה כפלינו שלום למלכי כמאמר רבותינו ז"ל (נטיח סב.), שצריך רחמים עליהם עצמם ועל העם ההולכים אצלם, כי אין מלך בלא עם.

ולפי דרכנו כן לומר לך דוד - יש לך משלך מלאכים הנעשים מן מצותיך, ועוד ועמך נוספים אחרים שבאו לעזרתך. ועוד יש לפרש לך דוד - בזכותך, ועמך - אחרים בזכות אבותיך. וזהו ועמך בשביל שאתה בן ישי.

והוא אומרו כאן ויעקב הלך לדרכו. כי ידוע, אף אם הצדיקים - בעת שיכינו

חודש או ימים²⁷⁵, והנה התעולל עלי ואחר
עד עתה, ועתה אחי תראה בצרתי.

וכי תימא מאי דהוה הוה, ומה יעשה
לך אחר שנפרדת ממנו, לזה אמר ויהי לי
שור וחמור צאן וגו', לומר שחנני אלהים
ובחברתו היה לי שור וחמור, והוא [נושר לי]
בלבו כמו שאמרו בניו (לעיל לא א) "לקח יעקב
כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את
כל הכבוד הזה", וירא אנכי אותו פן יקנא
ממש ליטול את ממוני ואת יגיע-כפי במענה
שהכל שלו. וכבר לא נעלם מעיני עשו איך
דלק אחריו ורצה ליטול הכל. וכללות פגנת
יעקב אבינו ע"ה לומר לעשו ולגנוב דעתו
שיהיה מסתופף בצל כנפיו ולחסות בצלו,
וכל זה ממנה²⁷⁶ שתסור שנאת עשו ויהיה
לו להרפה לשלוח ידו במי שבא להסתופף
בצלו:

וגם באומרו ויהי לי שור וחמור, פון
יעקב לשיתן עשו עיניו בממון, ולהביאו
ליעקב אצלו ולרחם עליו [לאחר] שיטול
[ממנו] הכל. וזאת הסבה עצמה ששלח לו
כל הדורון ההוא, דלכאורה אין לו טעם,
אך הוא כעין שכר-שמירה, וכאשר יעשו
החלושים והנעלבים מחסרון כח, שיביאו
מנחה לתקיף ואֵלם - להיותם תחתיו -
להצילם וללחום מלחמותיהם. ולזה אמר לו
עשו ואֵלכה לנגדך (לקמן לג יב), ויעקב השיבו

מיראתו ממנו אחר שראה פניו מועדים
לקרב. ולזה יעקב אבינו ע"ה עשה עצמו כאלו
לא הכיר בכיאת עשו לקראתו, והיותו סובר
כי עדין הוא בארצו. ולזה אמר למלאכים
כי אף שיפגשוהו בדרך, יעשו עצמם כאלו
לא ידעוהו, ואך פניהם לילך לארצה שעיר
שדה אדום. ולזה אמר להם כי יפגשך עשו
אחי וגוי ואמרת לעבדך וגוי, יאמר: שלא
תאמרו לו "אליך", אך עשו עצמכם כאלו
לא ידעתם²⁷³ אותו, ואמרתם מנחה היא
שלוחה לאדני לעשו, והוא שאמר ארצה
שעיר שדה אדום:

והנה יעקב אבינו ע"ה חשש להם
[למלאכים ששלח] פן יזלזלו בכבודו [של עשו]
בסומכם על כח יעקב אבינו, לזה הקדים הוא
לומר לפניהם בינו לבין עצמם לאדוני לעשו,
שאו ישאו קל וחומר, וזהו ויצו אותם לאמר,
ותיבת 'לאמר' יתרה, אך לומר שאמירתו
'לאדוני' - לאמר, כדי שיאמרו הם גם כן.

ואמר עם לבן גרתי, יאמר: שראוי לו
לרחם עלי כי 'אח לצרה יולד'²⁷⁴, והנה אם
יהיה שונא אח לאח, בבוא אויב מבחוץ - יצר
לו. וכן אומרים משל הדיוט: "אף אם תראה
אח שונא לאחיו, גע בו ותראה שנאתו",
לומר שיעזור לאחיו בבוא שונא חיצוני.
ולזה אמר: תראה מעשה לבן ועלילותיו עלי,
שתחלה עם לבן גרתי, גרות בעלמא 'או

273. פירוש: כאילו לא הכרתם אותו.

274. משלי יז יז.

275. במדבר ט כב.

276. כלומר: ממני הטכססים הנעשים כדי להסיר
השנאה - שנאת עשו.

עד אשר אבא אל אדוני שעירה, שכל זה - מה שיאמת כי יעקב עשה עצמו כרוצה להסתופף בצלו של עשו. ויבוא נכון כעת אומרו ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך, כמו שאמרנו ששנאת האחים תוסר בבוא אויב חיצוני:

ודרך רמז נאמר ונדקדק אומרו לאדוני לעשו. והוא, שחז"ל דרשו בפסוקים אלו [עם לכן גרתי וגו' ויהי לי שור וגו'] שתי דרשות כמו שפירש"י ז"ל, [או לשון גרות, שלא נעשיתי שר וחשוב], או: 'שהוא מטיל לו קוצים בעיניו' דהיינו 'תרי"ג מצות שמרתי'.

ויהיה לפיכך²⁷⁷ אומרו ואחר עד עתה לומר - שכל כך זמן עבר לי עמו ולא למדתי ממעשיו. ועוד יש לפרש דהכי קאמר, דהנך רואה שלבן [הוא] ראש כל הרמאים, וזה לי עמו [זמן ארוך כל כך] ולא נצחני, [ולא עוד אלא] ויהי לי שור וחמור וכו'.

ועוד יש לפרש שרצה לומר לו, שלא תאמר שאענש על עכובי בחוץ לארץ, כי [עם לבן גרתי], כל ישיבתי - גרות בעלמא, ולא בגנתי להשתקע. ואף שאחרתי כל כך זמן, היו כלם גרות בעלמא. ועוד יש לפרש שלא אענש על חסרון כבוד אב ואם, כי עם לבן גרתי, והוא הגורם לי [ש]ואחר עד עתה, ואנוס רחמנא פטריה.

ואומרו ויהי לי שור וחמור צאן ועבד

וגו', לפי דרך זה יאמר כי רמז לו שכל הדברים שבהם ינצח האדם לחברו [שנלחם] כנגדו - יש לו, והן המה: עושר וגבורה והאחדות והרבוץ. ורמזם לו באומרו שור - כנגד העושר, שיש לו קרנים לנגח בהם ימה וצפונה והוא ממנו של אדם, חמור - כנגד התורה, על דרך 'ששכר חמור גרם' (לקמן מט יד)²⁷⁸, צאן - כנגד האחדות כמנהג הצאן. ועבד ושפחה - להורות על הרבוץ. ועוד יש לפרש כי רמז לו כי הן סיטרא דקדושה מסייעתו, וסיטרא אחרא גם היא נכנעת אליו, וזהו שור וחמור:

ועוד יש לפרש פלם על עבודת התורה והמצות, לומר שהוא שלם בכל. כנגד התורה, אמר שור וחמור וכמאמר רבותינו ז"ל (ע"ז ה) לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי, ופירשנו במקום אחר שהם רמז ל'סיני ועוקר הרים' (הוריות יד.), 'שהחמור רומז ל'סיני' [שפטה שכתו לסבול טורח ורבוץ הגירסא וְשִׁנּוּתָהּ, עד שנעשה בקי בכל התורה כנתינתה מסיני], והשור רומז לעוקר הרים' שמחדש דבר כשור שחורש ומוליד פירות, והוא [גם] רומז לשור שמנגח בתורה. צאן רמז לכל החמון שהם לאחדים, ועבד ושפחה רמז לעבודת המצות, שכל ישראל: האנשים - עבדים, ונשיהם - שפחות, לה' יתעלה. והנה נשלמו בהם עסק התורה והמצות:

אנוני מנגא וכו', וכתבו התוס' שם, שמצילה מן הפורענות.

277. לפירוש השני.

278. והתורה היא הגבורה כמ"ש (משלי ח יד) 'אני בינה לי גבורה; וכן אמרו (סוטה כא.) שהתורה

באופן שהנה יש לפרש בפסוקים אלו:
 [א.] קוצים בעיניו של עשו, [ב.] ופשוטם
 כפירש"י: לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר.
 ושני הפירושים אמר אותם יעקב אבינו ע"ה:
 הפירוש הקשה - לשרו של עשו, והפירוש
 הפשוט - לעשו ממשי.

ולזה אמר ויצו אתם לאמר כה תאמרו
 לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם
 לבן גרתי ואחר עד עתה (לכ ה), שאמירה
 אחת תתחלק לשנים: ממנה - לאדוני שהוא
 השר שיקרא בשם אדון אפילו ליעקב אבינו
 ע"ה, ממנה - לעשו הרשע, ותתפרש לאדוני
 כמו לאדון, ויוד כיווד [של] מושיבי (תהלים קיג
 ט) משפילי (שם קיג ה).

ולזה בתשובתם אמרו באנו אל אחיך
 אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע
 מאות איש עמו (לכ ז). אחיך - הוא שרו
 של עשו שהוא אחיו במעלה, אל עשו - הוא
 עשו. וגם הנה הוא הולך לקראתך - גם,
 לרבות השר, שאף שדברנו דברך לשרו של
 עשו ולעשו - שניהם לא נרתעו, אך גם הולך
 לקראתך.

ולזה ויירא יעקב מאד ויצר לו (לכ ח):
 ויירא יעקב מאד - מהשר, ויצר לו - מעשו.
 ואמר אחריו (לכ יב) הצילני נא מיד אחי
 מיד עשו: מיד אחי - שהוא שרו של עשו,
 מיד עשו - הוא עשו:

ועוד יש לפרש באנו אל אחיך אל עשו
 וגם הולך, שתיבת "וגם" קשה. ונראה פירושו
 באנו אליו בדברי רצוי ואחזה, ובדברי כעס,

ולא הועיל מאומה, וגם אחרי כל זאת הולך
 לקראתך וכו'.

ויירא יעקב מאד ויצר לו. נראה
 שהשתי יראות הללו שרמו באומרו "מאד"
 הוא שהתיירא מפני שני דברים, מפני שעשו
 עסק בכבוד אב ואם יותר ממנו ודר בארץ
 ישראל, והוא [יעקב] - בחוץ לארץ. ולכן
 ויירא יעקב מאד, ועל ידי שתי יראות אלו
 - ויצר לו. ועוד, שחשש פן יענש על שעקב
 [את] עשו פעמיים - הבכורה והברכה, ולכך
 ויירא יעקב מאד:

ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה
 האחת והכהו והיה המחנה הנשאר
 לפליטה (לכ ט). קצת קשה מנליה הא. גם
 צריך לחבין חלוקה זו מה היא, ובסמוך (לג
 א) אומר ויחץ את הילדים על לאה ועל
 רחל וגו'. והנראה לפי פשוטו, שיעקב אבינו
 ע"ה נתחכם ובחר מן הרע מיעוטו, וכל העם
 הנלחמים - עשאו מחנה לבדו, והנשים
 והקטנים - עשאו לבדם. וזה עצה וחכמה,
 שאם העם הנלחמים - יכה אותם עשו, על
 כל פנים הנשים והקטנים - בהיותם לבדם,
 ינהגם בשביה ולא יכם, כי לא ישחיתם חנם
 אחר שאינם נושאים ידם כנגדו. והוא אם
 יבא עשו אל המחנה האחת והכהו - על
 כל פנים והיה המחנה הנשאר לפליטה, על
 כל פנים (כפי טעם העולם). ומכל מקום לבסוף
 לא עמדה לו זאת העצה, ולא נהג בה אחרי
 שנאבק עם שרו של עשו ובשרו "לא יעקב
 יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם
 אלהים ועם אנשים ותוכל", [כי] אז הובטח כי
 לא יבוא רע מעם עשו, ועשה חלוקה אחרת

של שלום כמו שנאמר ויחזק את הידיים על לאה וגו':

הצילני נא מיד אחי מיד עשו (ב). לומר שמעם יראתי ממנו: אחד - מצד שהוא אחי ושמו תעמוד לו זכות אבי ואמי שכבודם יותר ממני. וגם - לא יבצר ממנו קצת מדות טובות שקלט מבית אביו, וזוהי עקר יראתי ממנו, כמאמר רבותינו ז"ל (נדה סא.) על הפסוק אל תירא אותו (במדבר כא לד), שהיה ירא שמו תעמוד לו זכות אברהם.

וזהו שאמר (לכ ז) **ונשבו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הליך לקראתך וארבע מאות איש עמו**, תיבת "וגם" קצת קשה. ועם מה שכתבנו אתי שפיר, שיאמר: מצד שני דברים יש לך לחוש: א' מצד שהוא אחיך ויש לו זכות אבות, ב' וגם - כפי הטבע - הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו. ולכן ויירא ויצר, ועקר היראה משום האחות [שמו תעמוד לו זכות כבוד אב ואם, או זכות אברהם], ולכן אמר מאד:

ועוד נראה שרמז ענין שלישי באומרו אל עשו, לרמוז שיש לו מזל מצליח במלחמה, וכאומרו ז"ל (גיטין נו.) שאין מלחמה [נוצחת] שאין בה מזרע עשו. ולפי שמזלו מוצלח לכך נקרא עשו, רוצה לומר עשוי ומתקן למעלה, וכפירש"י על פסוק "ויעש אלהים את הרקיע" (לעיל א ז) [שפירש]: "תקנו על עומדו, והיא עשיתו". ועל זה אמרו באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך וגוי שנשלמו בו כל הדברים: אחיך - לצד

ההשנחה וכמו שפירשנו, עשו - לצד המזל, וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו - לצד הטבע. ולזה אמר הצילני נא מיד אחי וגו' וכאמור. והוא עצמו שאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו, שלש כנגד שלש: ויירא - כנגד 'אל אחיך', מאד - כנגד 'אל עשו', ויצר לו - כנגד 'וגם הולך לקראתך' וגו':

ואתה אמת היטיב איטיב עמך ושמתי את זרעך בחול הים אשר לא יספר מרב (לכ יג). קצת קשה שלא אמר 'כעפר הארץ', שכן אמר הקב"ה אליו בעצמו (לעיל כח יד), ולמה הניח נוסח ההבטחה שהובטח הוא בעצמו, ואמר הנוסח של זקנו כפירש"י ז"ל [שכן אמר ה' לאברהם אבינו ע"ה (לעיל כב יא)]. ונראה שהנוסח הזה של 'חול הים' יש בו הבטחה, שמלבד פשוטו על הרבוי - עוד יאמר שיעמדו הצדיקים כנגד הרשעים כחול השובר גלי הים, ש'הרשעים כים נגרש' (ישעיהו נז כ), והצדיקים כחול אשר על שפת הים. ולזה אמר שאתה אמת שיהיה זרעו כחול אשר על שפת הים [שהרי חול הים כלול על כל פנים במה שאמרת לאברהם 'כעפר הארץ'], ולכן יאמן נא דברך נגד הרשע הזה לשבר גליו:

וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו (לכ יד). נראה שרמז בזה על שישראל מקימים העולם, באופן שגם קיום אמות העולם - על ידי זכויות ישראל. וזהו ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו" שהם מצות ומעשים טובים. והוא שאמר הכתוב (תהלים עב י) **מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו, מלכי שבא וסבא אשכר**

יִקְרִיבוּ, וכבר פירשוהו רז"ל (ב"ר פר' ע"ז פ"סקא יב) על המנחה שנתן יעקב לעשו, וזהו ישיבו [את המנחה הנזכרת לעתיד לבא]. וכפי דרכם יאמר **אשכר** על שכר המצות שנמלז מִיִּשְׂרָאֵל, גם המה יתנו כנגדו. ועוד יש לפרש כפשוטו, שישִׁיבו המנחה שהיא הקרן, ומלכי שבא, **אשכר** - פירוש: **השכר** שיעלה במנחה ההיא - יקריבו, וזהו 'אשכר'. באופן שיתנו קרן ופירות שיולידו מאותו היום עד לעתיד לבוא, והיא הסֶכֶּה שנתנם יעקב אבינו זכרים ונקבות בתקון ראוי לפירות:

עֲזִים מֵאֲתִים וְתִשְׁיִשׁ עֶשְׂרִים רְחֵלִים מֵאֲתִים וְאִילִים עֶשְׂרִים (לב טו). צריך לדעת סדר זה מהו. ורש"י ז"ל כתב: מכאן למדנו לעונה האמורה בתורה, הטיילים בכל יום וכו' (כתובות סא). ובאמת שדברי רש"י ז"ל מחלפים: תחלה - עשה עֶקֶר מהנקבות וכמו שאמר: 'הזכרים כדי צורך הנקבות', משמע שעם כל פנאי הזכרים - הלואי יספיקו לעֶבֶר עֵשֶׂר נקבות, ואחר כך - עשה עֶקֶר מהזכרים באומרו: 'והבהמה - משנתעברה, אינה מקבלת זכר', כִּאלֹּאֲנו צריכים למלא תאות הזכרים בתת לו [לעשו] נקבות רבות, לפי שאינה מקבלת זכר:

ולכאורה נראה דמה שכתב רש"י לבסוף - הוא לפי מדרש רבה שדורש לעונה האמורה בתורה, אלא דאכתי לא נודע מי הכריחו לזה אפילו לפי מדרש רבה, דאפילו נעשה עֶקֶר מהנקבות - יש ללמוד לעונה האמורה וכו' כפירש"י ז"ל. גם בסוף דבריו עצמם יש לדקדק, [שבאומרו 'דרכו להרבות

תשמיש ולעבר עֵשֶׂר נקבות', משמע דהקפידה היא על העבור, ואם כן למה צריך לומר שהבהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ובדוחק יש לִישֹׁב דתנתי קאמר רש"י, ובדרך אם תמצי לומר, והכי קאמר: ואפילו תימא שתיש אחד יכול לעבר מאה, עשה אופן להספיק לזכרים תאותם, ודוחק.

אֲבָל עֶקֶר פֶּשֶׁט הַדְּבָרִים כְּפִירִשׁ הראשון, ורז"ל אסמכתא בעלמא קאמרי, והעֶקֶר [עֲשֶׂה] מעיבור הנקבות. ואמנם טעמו של יעקב אבינו, נראה שנתנם לו מתקנים בזה התקן לאשר ישארו אצל עֵשֶׂו עושים פירות ופירי פירות, ועוד [שלא יצטרך לערבם עם צאנו ובקרו, וישארו תמיד לנגד עיניו מובדלים לבדם לזמן מרבה, ויהיו תמיד לרצון לפניו על יעקב אבינו ע"ה. לא כן אם לא היו מספיקים לעצמם בתקון הראוי להולדה, אפשר יאכלם או יערבם עם אחרים ולא יפרו. ויעקב אבינו ע"ה רצונו להשביע עינו תמיד ברבוי הדורון, וכאשר יולידו מחנות מחנות - תשבע עינו של עשו ותסור שנאתו.

ושוב ראיתי בדברי רבנו הרא"ם ז"ל על פירש"י ז"ל, שפירש בדברי רש"י ז"ל באומרו 'והבהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר', לומר שאילולי-כן אפשר לתיש לבעול כל אחת י פעמים וישארו האחרים בלי עבור, ואם כן מאי נפקא מִנָּה בחלוק זה. ולקוצר דעתי עדין הקושיא במקומה, דסוף סוף לפי פנאי שלהם, קרוב יותר לתיש לעבר עֵשֶׂר נקבות בדרך מקרה יותר משאר מינים כגון

שור וחמור. וצריך לומר דרש"י לרווחא נקמ':

וַיֹּתֵר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ וַיֵּאָבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר (לכ נה). כבר גלו לנו רז"ל (ב"ר פר' עז) שענין המחלוקת הזו והנגיעה בכף ירך יעקב, הכל רמז על הגלות. ואמרו רז"ל (שם) **ויגע בכף ירכו** - זה דורו של שמד, וכמו שהאריך רבנו הרמב"ן ז"ל בפרשה זו עין עליו:

ויעל פי דרכם ז"ל אני אחדש קצת ענינים בו בס"ד, והוא: אמרו ויותר יעקב לבדו נראה שרמזו ענין נכון, והוא באומרים ז"ל (שבת נה) **מאימתי תמה זכות אבות**, ונחלקו בה הרבה בגמרא (שם). ואני הקטן אומר כי אף שתמה זכות אבות, מכל מקום לא תמה בבת אחת, כי הקודם בומן יקדום בגמר על כל פנים, ונמצא שזכות אברהם ויצחק היא שתמה, אבל זכות אבינו יעקב עדין היא עמנו בגלותנו. ואכן כשתמה זכות אברהם ויצחק, הוקלשה כשנשאר יעקב לבדו, ואז נחרב בית המקדש, כי לא יוכל אבינו יעקב לבדו שאת, ודי זכותו להגן בעדנו בגלות שלא יכלה זרע ישראל, ובעבודותינו לא עזבנו אלהינו לגמרי. ומה שאמרו שתמה זכות אבות, היינו הזכות הגדולה המשולשת שעל ידה היה בית המקדש קיים:

וזהו אמרו (תהלים כ ב) **יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב**. וקשה למה דוקא יעקב. ורז"ל (ברכות סד) **תירצו מכאן לבעל הקורה שיקנם בעבדיה של קורה**, רמזו בזה

כי על כל פנים הגם שהאבות אברהם ויצחק מתפללים עמו, אכן הם עומדים בראשי הקורה אחד מכאן ואחד מכאן, ובעובי הקורה האמצעי שהוא יש בו צער יותר - נכנס אבינו יעקב, בדרך הנושא קורה כבדה שבעלה נכנס במקום הכבד, ובני אדם העוזרים אותו - במקומות הקלים. וכפי זה יאמר שלפי שזכות האבות תמה ולא נשאר בידינו כי אם זכות יעקב, לכן אמר **ישגבך שם אלהי יעקב**. ואפשר שעל זה כונו רז"ל שקראוהו 'בעל הקורה', וקצת קשה: שגם האבות בעליה, ולפי פשוטו - שראה [יעקב] צער גדול בנים [יותר מאברהם אבינו ויצחק אבינו ע"ה], ולפי מה שכתבנו 'מתק יותר, שהוא ממש בעליה':

והוא שאמר (ויקרא כו מב) **וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו'**. וקצת קשה שהתחיל ביעקב [והוא שלישי]. גם אמרו 'זאף' 'זאף'. וחזק מדרכנו אני מפרש כי הכתוב בעצמו מתרץ מה שהקדים יעקב, למה? כי הזכירה לברית-יצחק יש בה קצת [חרון] 'אף', שיצא ממנו עשו ומוכרח לרחם עליו, וכן אברהם - יצא ממנו ישמעאל. אבל הזכירה העיקרית היא ביעקב, שעל ידי כן לא יחוש ה' מעשות כלה בכל הגוים, כי אין ליעקב חלק בהם. והוא אמרו **ישגבך שם אלהי יעקב**, שאין נצולים ישראל מיד האמות כי אם בזכות יעקב שאין לו חלק בהמון הגוים כלם. ולזה אמר **וזכרתי את בריתי יעקב**, למה? שיש קצת 'אף' את בריתי יצחק:

ס א) קומי אֲזוּרִי כִּי בֹא אֲזוּרְךָ, וּכְמִשְׁלֵךְ שִׁעְשׂוֹ חֲכָמִים (במדבר רבה טו כג) מִשְׁפָּחָה וגבירתה שהיו בבית אחד, וכל הלילה היתה השפחה אומרת שהיא היפה, אמרה לה גבירתה [המתנין] עד שיעלה השחר ונראה מי היפה וכו'.

ואמר וַיֵּרָא כִּי לֹא יָבֹל לוֹ וַיַּעַץ בְּכָף יִרְכּוּ וַתִּקַּע כַּף יִרְדָּה יַעֲקֹב בְּהֶאֱבָקוֹ עִמּוֹ (לב כו). על פי אומרים (הגדה של פסח) ישבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו. וזהו ענין המלאך שרצה לכלות [את] יעקב אבינו ולא יכול לו. ויגע בכף ירכו - הם זרעו, וכמאמר רבותינו ז"ל (ב"ר עז) זה דורו של שמד שהם כל הרוגי מלכות, וגם רמז לכמה מישראל שימעדו רגליהם מן דת האמת, והשאר לא יוכלו עמוד לפני אויביהם, כמו שאמר הכתוב (איכה א ו) "וַיִּלְכְּוּ בְלֹא כֹחַ לִפְנֵי רוּדָף". ועל כל זה בא הרמז דוקא בהיותו צולע על ירכו, שהליכת ישראל בגלות החל הזה²⁷⁹ - כלל (כ)הליכת הצולע בעונות הרבים.

וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי כִּי עֲלֶה הַשָּׂחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁלַחְךָ כִּי אִם בְּדִקְתָּנִי (לב כז). ומאמרו שְׁלַחְנִי יִרְאֶה כִּי הִיָּה יַעֲקֹב אַבְיָנוּ תּוֹפְשׁוֹ. וקצת קשה למה היה תופשו אחר שהוא היה המתחיל, וכי אדם תופש בלוחם עמו? אלא הכל רמז שיעקב אבינו ע"ה לא רצה לשלחו לפשוט ידו לגמרי בישראל, ובענין (ויקרא כו מד) 'לֹא מֵאִסְתִּים וְלֹא גַעְלָתִים לְכַלּוֹתָם' דאכתי חביבותיה גבן (שבת פה).

וכפי דרכנו יאמר שבזמן הגלות - בעונות הרבים - הָיָה יַעֲקֹב, וְשֹׂאֵר הָאֲבוֹת הֵם כְּאוֹרְחִים לִגְבֵי דִידִיהָ, כִּי זְכוּתָם תִּמָּה בִּימֵי הַשְּׁלוֹחַ. ואין להקשות כי איך תשאר זכות יעקב אבינו כל השנים האלו, וזכות אברהם ויצחק תמה מהר, כי האור המרבה [יגרום] לכלוי שמן מן הנר מהר, וכפי מיעוט האור - יאריך השמן זמנו. וכן בזמן הגלות שאנחנו משעבדים, יספיק זכות [יעקב] אבינו לאורך ימים. וכן אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין יד.) הוי קבל וקיים [פירש"י: הִיָּה אֶפֶל וְתַחֲיָה, כְּלוֹמֵר הִרְחַק מִן הָרַבָּנוּת שֶׁמִּקְבַּרְתָּ בַּעֲלִיהָ]. ולזה אמר וזכרתי את בריתי יַעֲקֹב שֶׁהוּא הַעֲקָר כְּאֵמֹר, וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְגו', לומר שהם בדרך תוספת. ולזה אמרו רבותינו ז"ל (רש"י על פסוק וזכרתי את בריתי יַעֲקֹב. ויקרא כו מב) שִׁיעֲקֹב מֵלֵא, שֶׁנִּמְלָה לוֹיָו מִשְׁכּוֹן מֵאֲלִיהוּ ז"ל עַד שִׁיגָאֵל [את] בְּנָיו. וקשה, למה יעקב דוקא נטל משכון, ועם מה שכתבתי נכון, כי לא נשאר עמנו בגלותנו כי אם זכות יעקב. והוא שאמר (ישעיהו נט כ) וְבֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלֹשְׁבֵי פִשְׁעָה בִיעֲקֹב:

ועם כל האמור מובן אמרו ויותר יַעֲקֹב לָבְדוּ וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ, לומר שכאשר תמה זכות ג' אבות ולא נשאר כי אם זכות יַעֲקֹב לָבְדוּ, אז התחיל החורבן לצור על ירושלים, ונשאר לוחם עמו עַד עֲלֹת הַשָּׂחַר שֶׁהוּא הַנְּאוּלָה הַעֲתִידָה שֶׁהִיא נִמְשַׁלֶּת לַשָּׂחַר, וְכֵמוּ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כא יב) אֶתָּא בִּקְרָה, וְכֵתִיב (שם

פנים אל פנים בלי שום נמיה, ועם כל זה ותנצל נפשי:

ואמר וינח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צלע על ירכו (לכ לב). שכאשר עברו פנים של זעם, זרח שמשן של ישראל כמו שנאמר (ישעיה ס א) "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח". ולזה ידוקדק היטב אומרו ויזרח לו, והקשו בגמרא (חולין צא:) וכי לו לבד זרחה, ותירצו כמו שכתב רש"י והרחבנו בו הביאור בחדושי הגמרא בס"ד. וכפירוש דרך זה - הוא עצמו מאמר הכתוב (שם) 'כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים, ועליך יזרח ה', וזהו לו - [שרק לון] לבדו זרחה:

ואמר על בן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הנה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (לכ לג). ודרשו רבותינו ז"ל (וזהו ח"א דף קע ע"ב) את לרבות ט' באב. ושמעתי באומרים לי כי גיד רומז לג' צומות: ג' בתשרי, י' בטבת, ד' רמז ל"ז בתמוז שהוא בחודש הרביעי, אז גיד כלה עולה י"ז, וחסר ט' באב ואמר את לרבות ט' באב. עד כאן. וקשה מה ענין זה לכאן. ועם מה שכתבנו אתי שפיר, שכל הענין רמז לגלות, ולזה קבעו מצוה בגיד הנשה בשביל גיד יעקב אבינו ע"ה, כי לא יאות לקבוע מצוה לדורות בשביל דבר קטן אם לא שרמזו בעקירת הגיד לכל הצרות שעברו על ישראל. (ולזה רמז בגיד לכל הצרות שעברו על ישראל). ולזה רמז בגיד כל הצומות שנתגלגלו מפאת הגלות והחורבן, ועל כן לא יאכלו הגיד כפשוטו וברמז:

לזה אמר לא אשלחך כי אם ברכתני, שלא תשאר עוד להשטין עלי כמנהגך [שאתה] עולה ומקטרג ונוטל רשות ועושה פורענות (ע"י ב"ב מז.), רק אז ויאמר לו לא יעקב ויאמר עוד שמך וגו', וכאומרו (ישעיה סב ד) 'לא יאמר לך עוד עזובה'. וזהו, לא תוסיף עוד להיות נקרא בשם 'יעקב' דהיינו השם המורה על השפלות, רק 'ישראל', כמו שאמר הכתוב (ישעיה סב ג) "והיית עמרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך":

ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב ב. ויאמר לא יעקב ויאמר עוד שמך כי אם ישךאל כי שדיית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם (לכ כה-ל). צריך להבין שאלה זו מה טיבה. ונראה שרצה יעקב אבינו ע"ה לחזק הענין, לראות אם גם המלאך נשתנה שמו משררה לשפלות, ואז יהיה יעקב מובטח בשררתו. והשיבו המלאך למה זה תשאל לשמי, כי די לך בשם הגדלה שלקחת אתה, ולמה זה תשאל לשמי:

ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (לכ לא). כפי דרכנו יאמר שאבינו ע"ה תמה על כל הגזרות הקשות שעמדו על ישראל ועמדו בהם, וזהו כי ראיתי אלהים מדת הדין פנים אל פנים, יען שכשיש קצת דין - יהיה כאלו מדת הדין נוטה פניה קצת כלפי חוץ, וכשיש הסתכלות הדין פנים בפנים - אז רחמנא ליצילן יהיו גזרות קשות הרבה מאד. ולזה אמר כי ראיתי אלהים

ובזה יפורש מאמר רבותינו ז"ל בחולין פרק גיד הנשה (דף צא.) **בהאבקו עמו - מלמד שדעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד**. וכפשוטו הוא נמנע ורחוק²⁸⁰. אלא **בא לרמוז שצער זה שנצטער אבינו יעקב עלה גם עלה עד כסא הכבוד**, יען כי הוא רמו לדברים גדולים כחרבן בית המקדש וגלות ישראל.

והוא גם כן מאמר הכתוב (ישעיה ט ז) **דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל**, וכבר דרשוהו שם (בחולין צא.) על גיד הנשה. וכפי מה שכתבנו יאמר: הדבר ששלח ה' ביעקב - [הוא ענין גיד הנשה] - **נפל בישראל**, [הם] הד' צומות שעליהם רמז:

ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אֲשֶׁר לך. ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מדי כי על בן ראיתי פניך בראת פני אלהים ותדעני. קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח (לג ט-יא). יש לדקדק ואמרו 'יהי לך אשר לך' שהיא יתרה. גם אמרו 'יש לי רב' היא תפלה, וכי המביא מנחה לגדול הוא מחמת עונו של גדול? גם הכפל שבדברי יעקב וכל הרצויים לעשו לקבל - למה לו ועין מהראנ"ח ז"ל. ונראה שעשו רצה לומר ליעקב שמפאת שני דברים לא ירצה לקבל מאתו: אחד - שהוא [עשו] עשיר גדול, ויעקב

יש לו [רק] כדי הצריך לו, ואין נאה לעשיר לקבל מעני. ואילו היה נכרי-אליו, יאות לקבל ממנו, כי כן מנהג הגדולים לקבל מהקטנים [ואפילו] אם הם עניים מהם, כי [המתנה] היא מתן שכר למען יועיל לו באיזה דבר. ולזה אמר **יש לי רב** - שאני עשיר ורב ממך, ואתה אחי ואח לצרה וילד²⁸¹ וכל צורך עלי מִטָּל, ולכן אחי יהי לך אשר צריך לך לצרכי ביתך, ואם כן המנחה הזו שאקבל מידך אין בה לא ריח ולא טעם:

והנה יעקב אבינו עליו השלום, להטעים לו הענין לתת לו מקום לקבל, אמר שאף [ש]איני צריך להביא מנחה מצד שאתה אחי וכל עזרי בצרתי עליך כמו שאמר אחרי זה, ואמת הוא שאין נאה לאשר ידיו רב לו בעושר ונכסים לקבל ממועט ממנו, אחר שאין מקוה תועלת ואין לו טובה על ידי המנחה, אבל אני יש לי תועלת גדול בהביאי אליך, כי על בן זכיתי שאראה פניך, [וזהו ראיתי פניך], והם חשובים לי כראות פני אלהים, ועוד ותדעני. וכפי זה מדוקדקת תיבת 'על-בן' כפשטה. באופן שכללות כִּנְתָּ יעקב אבינו ע"ה לסתור מה שאמר עשו: אחי יהי לך אשר לך, הורה לו שיש לו תועלת, ותהיה מנחה זו ככל המנוחות הבאים למלכים ולגדולים לתקנות תועלת:

[עוד] יש לפרש שדבריו של יעקב אבינו ע"ה הם אֵלֶיהָ וקוץ תחוב בה, וכפירוש רז"ל במשל שאמרו במדרש רבה (כ"ד עה י) מאותו

280. נמנע במציאות ורחוק מהפשט.

281. משלי יו יז.

שאמר: "מעם זה-המאכל כמאכל שאכלתי בבית המלך"²⁸². ונפרש כפי זה דקאמר ליה יעקב אבינו כי על כן, [על ידי המנחה הזו, ראיתי פניך מאירים לנגדי, כאשר אנכי רואה פני אלהים, הם] המלאכים המאירים ומזהירים לנגדי באהבתם אותי. וזה יראה גדולה לעשו, שלא-לבד שיאמר "ראה יעקב מלאכים" כפירוש רז"ל, אף גם יאמר כי יעקב אהוב למעלה ונחמד למטה, ומי שלח ידו בו ונקת. והוסיף ותרצני - לבאר דבריו כי אין זה חדוש בראותו פני עשו מאירים אליו, כי כן צריך, כי אנשים אחים הם, אך החדוש הוא שנתרצני למחול סורחני, וזה חדוש באהבתך אותי:

ועוד יש לפרש כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני, יאמר יען כי ראיתי פניך מזמן רחוק כראות פני אלהים, [ש]לרוב גדלתם ומעלתם - [לא] יזכה אדם לראותם [כי אם] לזמן רחוק מאד מאד:

ויאמר עשו יש לי רב (לגמ), ויעקב אמר (לג יא) וכי יש לי כל. נראה שעשו רוצה לומר שמזל וחסד שלו מצליחו, וזהו הרב שיש לו, המשתדל בעדו. ויעקב השיבו כי הוא אינו מסור ביד המזל כי חנני אלהים וכי יש לי כל, שאחר שאני מסור ביד הקב"ה - כל הטובות שבעולם הם אצלי בלא גבול, והם

יותר מרב. ועוד יש לפרש שיעקב אבינו ע"ה דבר בחכמה, כי כל מה שיקנה האדם יותר ממה שצריך, אינו לו קנין גמור כי אם קנין המדמה, ולא יקרא קנין בעצם כי אם מה שצריך לו לאכול וללבוש. ולזה - יעקב אבינו עליו השלום - אף שהיה לו רב - אמר יש לי כל ספוקי, שהנותר - אינו לו בעצם:

קח נא את ברכתי אשר הובאת לך וגו' (לג יא). עכשיו בא להסיר שתי סבות שמחס ימנע כל אדם מל[קבל] מ[חברו] שום מתן: אם - שיטריח על חברו בהביאו לו הדבר ההוא, אם - שיחסר לחברו מה שמביא לו. אמר: אין בזה שום סבה מהסבות. ותחלה רמז לו שלא ימנע מלקבל, כי [יש] לו תועלת בקחתו מידו, כי על ידי כך יתברך יותר ממונו, וכמו שאמרו (כ"ב טו) על איוב: 'כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך', ועל יצחק [אמרו (כ"ד סד ז) 'זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך']. כי [על כן] אמר לו קח נא את ברכתי, שמנחה זו - ברכה היא לך, ועל זה שנה את מעמו מלשון מנחה [ללשון] ברכה. ולשתי הסבות [הנ"ל], אמר לו אל תחוש אליהם, [מטעם] אשר הובאת לך - כבר הבאתי אותה ומאי דהוה הוה. ולא תחוש לחסרני בזה, כי חנני אלהים וכי יש לי כל ספוקי, לא כאשר חשבת שיחסר לי

תבשיל זה כמעט אותו תבשיל שמעמתי בבית המלך. אמר: ידע ביה מלכא! מסתפי ולא קמליה. אף כך יעקב, כיון שאמר לעשו "כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים", אמר עשו הרשע: הגיעו הקב"ה לכבוד הזה! שוב איני יכול לו.

282. וזה לשון המדרש שם: ואף יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקב"ה ליראו ולבהלו, שנאמר: "כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים". משל למה הדבר דומה: לאחד שזימן את חבריו לסעודה, והכיר בו שהיה מבקש להרגו, אמר: דומה מעם

כמו שאמרת "יהי לך אשר לך", שפירשנו 'אשר לצרכך' ואתה צריך לה, ולא תרצה ליהנות מסעודה שאינה מספקת לבעליה:

וכפי מה שכתבנו בפירוש ברכתי שהיא ברכה ממש, ידוקדק **אשר הובאת לך**, כי המנחה שיש בה ממש - באה על ידי מביא, והברכה - ממילא, ולזה הובאת ממילא. ולפי פשוטו - הובאת לך כבר על ידי השלוחים, כי עתה לא הביא כלום, אך כבר הובאת.

וגלגל הכתוב שעם כל זה לא רצה לקבל [עד אשר] **ויפצר בו ויקח**. מבואר נגלה כמה יש לו לאדם להתרחק מלקבל מתנות. ובודאי לא קנה עשו מדה זו כי אם מיצחק אבינו, כי הרע - ואם יהיה רע בתכלית - לא יבצר מקחת מדה טובה בחברתו עם הצדיק הגמור.

וכבר הרחיק שלמה המלך ע"ה קיחת המתנות באומרו (משלי טו כו) **עכר ביתו בוצע בצע, ושונא מתנות יחיד**. ויש להבין אומרו 'עוכר ביתו' למה יהיה כן. גם אומרו 'ושונא מתנות יחיד' מהיכן נמשך זה מזה. אך הענין הוא, כי הנה האדם המקבל מה שיחסר לו מהאל לבד, הנה כל אשר בביתו

- זך בלי שמרים מעון הגזל. אך **הבוצע בצע** ומקבל מאחרים, הנה לא-לבד שמערכ מתת אלהים במתת שקר של בני אדם, אך גם כל הנותן לא יבצר מהיות לבו בל עמו, וכמאמר ר' פנחס בן יאיר (חולין ז): ישראל קדושים הם, יש שאינו רוצה ויש לו וכו', ולזה שפיר **עוכר ביתו בוצע בצע**, שמערכ ומבלבל קודש בחול:

ועוד זו רעה חולה, ראיתי שיש בני אדם - לרוב חמדתם אל הבצע - משלחים נשותיהם לבין הגוים 'ושלל לא יחסר'²⁸³, יען 'כלי זיינה עליה'²⁸⁴. וקריתי עליהם פסוק זה **עוכר ביתו זו אשתו - בוצע בצע** - שאהבתם הבצע תגרום להם לעכור ביתם לחשוק בה אחרים, ודין גרמא שימות בקוצר שנים: או על דרך 'זהרגו אותי ואותך יחיו' (לעיל יב כ), או מן השמים, כי אשה רעה קוברת בעלה. אך **ושונא מתנות יחיד**:

ועוד יש לפרש **ושונא מתנות יחיד**, יען כי זה [שונא המתנות] אמר כי הלואי יחיה לאכול מה שחננו האל, ועד שיקבל מאחרים - יאכל את שלו. ולזה מן השמים מאריכין לו ימים, היפך מחשבתו שלא ערב²⁸⁵ בחייו, גם הוא יחיה ויאריך ימים:

285. פירוש: שלא כמח, לשון ערבון.

283. משלי לא יא.

284. יבמות קטו.